

A szociális gondolat születése a két világháború között hazánkban

*„Nem nézi a délibábot, túl van az már a határon
s elkerüli zárt szemét az incselkedő pajkos álom.”*

(József Attila: Bús magyar éneke)

Az első világháború vesztesége, széthullott állam és monarchia, két szerencsétlen forradalom indokoltta tette a magyar történelem mélyebb s kritikusabb vizsgálatát.

Ez a nyomás, mely összeszorította a Magyar Királyság kereteit a trianoni határok közé, de ezzel egy időben kényszerűen felvetette a korábbi állam keretei között létező társadalom kritikáját is. A korkritika az adott korhangulathoz igazodva, visszatekintő és önvizsgáló volt. A konszolidáció egyik meghatározó személyisége a **Szekfü Gyula**, aki nemzeti múlt feltárás egyik megindítója volt, új szemléletet adott a XIX század megértéséhez. **Németh László** írja: „Szekfü paradoxonai közt bizonyára az volt a legmerészebb, hogy **Bethlennel** szövetekezett (szövetség, mely nem Bethlent kompromittálja) s ez a barokk-kép alighanem azt a mai barokkot védi, amelyben a lélek és a nyelv között a tolmács is elpirul. Szekfü az egyetlen, aki ezt a mai barokkot természete felől igazolja...”¹ Mi is ez a barokk-kép?

Szekfü a trianoni katasztrófára keres okot, s ezt úgy látja, a magyar korona államai történelmének XIX. századi fejlődésében megtalálta. A három nemzedék nem más, mint a magyar történelem a reformkortól a háborúig való megírása, elemzése. Szerinte a történelmünk kényszerpályára akkor került, amikor elvesztette a politikai vezetés a realitását és az érzelmi hevület, a radikalizmus lett uralkodóvá.

Igyekszik felvázolni **Széchenyi** alkotói nagyságát, analizisét, magyarság szemléletét és céljait. Széchenyi kritikus magyarságképe a magyar politika hátráltató elemeit: a **hiúságban** (önhittség, önáltatás), a **szalmalángban** (gyors, de rövid cselekvés), **közrebstésben** (önzés), **irigységben** (pártviszály, uralmi vágy) látja meg.² Tehát a priori kérdése nem a függetlenség vagy függőség kérdése a Habsburgoktól – mint azt előtte és utána kérdezték történelmünk elemzői – , hanem inkább azt firtatja: „a hiba nem rajtunk kívül, hanem többnyire, sőt kivétel nélkül önmagunkban van” ... „de egyszersmint magunkban is a föltámadási erő”.³ Politikai céljai érték racionálisak, amelyek egyben etikusak és racionálisak is

¹ **Németh László**: A minőség forradalma, Magyar Élet, Bp. 1940. III. köt. 153.o.

² **Szekfü Gyula**: Három nemzedék, Bécsi Magyar Kiadó, 1920.

³ u.o. 63. o.

egyben. Mert szerint az érzelmes hevület minden alkotásnak az elrontója, kerékkötője. Így nálunk minden hízogó, szenvedélyes politika népszerű, tehát minden népszerű politika a haladás ellensége. Ezért ildomos azon problémákat kerülni, mik a szenvedélyeket felkelthetnék, ha ez lehetetlen, akkor a szenvedélyek köréből kell azt kiemelni.

„Ő a közjogi kérdés helyébe az erkölcsi emelkedést és az anyagi jólétet tette a közérdeklődés tárgyává, ... s megszabadítá egy időre a nemzetet a kuruc-labanc átoktól.”⁴

Megszabadította volna a magyar és nem magyar átoktól is, amelyek, nyilatkozik a magyar nyelv ügyében: „a szólás még korántsem érzés, a nyelvnek pengése korántsem dobbanása még a szívnek, s ekkép a magyarul beszélő, sőt legékesebben szóló is korántsem magyar még.”⁵

A közjogi s nemzeti nyelv vitáiban „a történeti fejlődést vallja: a meglévő viszonyokból lassanként, lépcsőzetesen fejleszti ki az újat.”⁶ A szervesült fejlődés híve, amely konzervatív, tagadja a régi teljes lebontását s helyébe a lassú átvezetést javasolja. Ez a konzervativizmus – hangsúlyozza Szekfü – nem a napi politika értelmében az.⁷ Következetes racionalizmusa, következetes erkölcsiséggel jár: „Széchenyi erkölcsisége a keresztény erkölcs, annak legbelsőbb, leglelkibb felfogása, politikai rendszere pedig az a rendszer, mely a keresztény erkölcs megvalósulását tűzi az állam működése feladatául.”⁸ Suum cuique minden egyest érdeme szerint enged érvényesülni, ez a méltányosság nemzeti és keresztényi európai erkölcs, melynek eredete a germán, karoling katolicizmus. Hangsúlyozza Széchenyi katolikusságát is, s egyben azt a katolikus dunántúli alkatot, mely ellentétben a Tisza vidéki kálvinistákkal, mérlegelőbb, féltőbb és konzervatívabb (Deákkal kapcsolatban).⁹

Így a „magyar bűntudaton” keresztül eljutunk a konzervatívabb szerves fejlődést hirdető Széchenyiig, (majd Deák és Kemény is ide sorolódik), majd ezek után egy sajátos nemzet karakterológiához, mely vérmérséklet alapján igyekszik felosztani a magyarságot heves és kevésbé heves, forrófejű, hidegfejű dunántúli, tiszta-vidéki magyarokra. Mialatt nem más létezik, mint a nyugat-európai kultúra, mely Magyarországon Szent Istvántól való, s küzd a „magyar bűnök” ellen, a „magyar bűnöket” hordozó ősmagyar alkat ellen, mely a reformkorban hordozta a liberális radikalizmust, amelynek a legnagyobb megtestesítője **Kossuth** politikai, szellemi alakja, alkata volt.¹⁰ Konzervativizmus – radikalizmus – szervesülés, nyugati-keleti karakterológia, mellé bekerül az etnikai, a fajiség kérdése is, s ezzel együtt az asszimiláció problematikája.

Először is 1868. 44. tc-ét elemezve megállapítja, hogy a nemzetiségekkel való meg egyezésnek csak lehetőségét hordozza a törvény, ami magyarságunknak sok, az ország nemzetiségeinek kevés, s mivel nem gyakorlatias, ezért megvalósulása is, már –

⁴ u.o. 71. o.

⁵ u.o. 76. o.

⁶ u.o. 87. o.

⁷ u.o. 95. o.

⁸ u.o. 99. o.

⁹ u.o. 103–104.o.

¹⁰ u.o. 105. o.

szerinte – akkor halálra volt ítélve. Ez nem, hogy segítette volna a nemzetiségekkel való megegyezést, de egyre inkább eltaszította tőlünk őket.¹¹

Kritikát kap a liberális parlamentarizmus is, konzervatív kritikát. Elítéli a korszak korrupciós képmutatós politikáját, a kormány anyagi korrupciója mellett a korabeli ellenzék érzelmi és értelmi korrupcióját, naivitását is elítélve, ami a hétköznapi hírlapirodalomban nyilvánul meg.¹² A liberalizmus hibájának rója fel a kapitalista fejlődést elindító nemesség lecsúszását (1853. Március 2. Pátens), valamint: „a liberális ellenzék asszimilációt hangsúlyozó politikáját, a bevándorlási korlátozások elutasítását, mivel előre kijelölte útját a következő nemzedéknek...”¹³ s ezzel lehetővé teszi a magyar polgárosodás sajátosságát, amely javarészt idegen eredetű, s mi itt leginkább hangsúlyozott: zsidó.¹⁴

Ezzel új kontrapontokra jutunk idegen és nem idegen fogalmaiban, mivel elsődlegesen ebben látja a második nemzedék elsilányulását (majd a későbbiekben látjuk, hogy a történelmünk ilyenét való szemlélete, milyen kisiklásokhoz vezet a 30–40-es évek ideológiáiban).

„A fiatal magyar kapitalizmusnak előre ki sem számítható óriási erőforrásai így kerültek tegnap még idegen, ma csak névleg magyar rétegek kezébe, s ezzel aktuálissá vált a következő kérdés, mely a harmadik nemzedék életét volt hivatva döntőleg megszabni... vajon engedtek-e, hogy a magyar földön, gazdaságán idegenek válván úrrá, befolyást nyerjenek az anyagiak után a kultúra, a magyar szellem fejlődésére is.”¹⁵

A hagyományos (történelmi) középosztálynak nemcsak gazdasági, de kulturális térvészét is felemlíti, s ez, mint írja, a harmadik nemzedék igazi gondja lesz.¹⁶

További hibákat föltárva megemlíti az „állami és nemzeti” illúziókat, amiben az „állam túltengett a nemzet rovására, melynek továbbiakban nem sokkal több jutott egy-egy jókívánságnál”¹⁷. Szemére veti a kornak a „magyar imperializmus illúzióját”, mely szemben a cseh-vel csak álom volt, mert bármennyire is hirdette a magyar szupremációt, a magyarság lelki és anyagi fölemelkedéséért vajmi keveset tett.¹⁸ Konkrétan említi hiányát: „telepítést a román lakta területen lévő magyar nagybirtokra, vétlenségét a pusztuló székelységnek...”¹⁹. „Latifundiumaink éppen a magyar lakta területeken feküdtek rá” a paraszti gazdálkodásra (Dunántúl) ... „túrték, hogy a magyarság ereje, a föld és munka éhes parasztság ipari telepekre, vagy Amerikába zülljék szét.”²⁰

¹¹ u.o. 213. o.

¹² u.o. 209. o.

¹³ u.o. 304. o.

¹⁴ u.o. 330. o.

¹⁵ u.o. 241. o.

¹⁶ u.o. 349. o.

¹⁷ u.o. 355. o.

¹⁸ u.o. 414. o.

¹⁹ u.o. 422. o.

²⁰ u.o. 422. o.

Ha ki nem mondottan is, de az agrárnépességről²¹, a magyar parasztságról írott gondolatai, mint csírák magukban hordják a következő évtizedben nyilvánosságot kapó „szociálisgondolatot”. Szekfü személyiségéhez hozzátartozik, hogy mint a **Magyar Szemle** főszerkesztője tíz év után kapcsolatba került **Kovács Imrével**²², ki visszaemlékezése szerint **Szabó Dezső** után Szekfütől tanult legtöbbet és úgy érezte, hogy ő is jelentősen hatott rá. Szekfü nyitott személyisége később eltávolodott konzervatív eszmeiségétől és politikai háttérével is konfrontálódott. Minden paradoxona ellenére a magyar történelmet és társadalmi szemléletet új elemekkel gazdagította, mint a **szerves-fejlődés** kérdése, mit Németh László, **Erdei Ferenc**, **Bibó István** későbbiekben továbbfejlesztett, a **kelet-nyugati karakterológia** problematikája, mellyel **Karácsony Sándor** nyelvfilozófiájával jutott konklúzióra, valamint az **asszimiláció**, amely megannyi ellentmondáson keresztül a népiesek és urbánusok egyik fő vitakérdése lesz.

Ami a három nemzedék után jött

A konszolidációs időszaknak fő célkitűzése volt az ország gazdasági szanálása, a szélsőségek lecsillapítása, a jobb és bal megszélesítése, az ország integrációja. Az első lépésben a gazdaságot szanálták, ami feltétele volt a politikai stabilitásnak, de egyben a gazdaság újjáteremtéséhez is belpolitikai biztonságra volt szükség. A Bethlen-féle konszolidációs politikának másik sarkalatos pontja volt a belső szilárdság utáni területi revízió. A kor hazai és emigráns szellemi vezetői a Trianonhoz vezető utat elemezték és értékelték. A XIX. század második felének fejlődését tévútnak érzékelték, olyan fejlődési pályára került az ország, amely fölött az uralmat az ország politikai elitje a kiegyezés után fokozatosan elvesztette. A hazai konzervatív társadalomkritika és a főleg emigráns liberális értékelés a tévút és kontrolvesztés tényében ugyan megegyeztek, de az országvesztés okozóit messze másban látták.

A hazai keresztény konzervatív közelítés idegennek látta, s ezért mélyen elutasították nemcsak a két forradalmat, de az azt megelőző magyar radikalizmust, liberalizmust is. Az újjáépítés vezető ideológiája ellentétben a dualizmus nemzeti liberalizmusával a keresztény nemzeti gondolat lett, amelynek alapja a Szentkorona állameszméje.

²¹ u.o. 436. o.

Megemlíti a parasztság kultúrájának hanyatlását, amely nek az okozója a kapitalista kultúra: „újságok kapitalista ideológiát, s nem saját földjéből kinőtt kultúrát ad...” (457.o.) „... még mindig magával tehetetlen óriás gyermek, készen befogadni mindent, mi egészséges önzésével ellentétben nincsen...” jellemzi a parasztságot. A földkérdést is fölveti: kőrösi és kecskeméti gyümölcsstermesztő, a makói hagymásgazda, a szegedi tanyabérlő nem átlagot, hanem a legmagasabb fokot, ... képviseli. De hogy megszülethettek és közöttünk vannak, annak feltétele volt a föld, a saját birtok. (456.o.) A föld és munka éhes parasztság helyzete: „kapott kezébe vándorbotot, mely államilag egyengetett úton, idegen üzerek felügyelete alatt mehetett ki az amerikai bányák levegőjébe, fehér rabszolgának.”(456.o.) A dunántúli nagybirtokokról megemlíti: „egy Széchenyi István, ..., biztos tudta volna, mi a kötelessége a jó és hű magyar földtelennel szemben...” (436.o.) Ez a politikai illuzionizmus, majd láthatjuk a magyar középosztály iránt is megnyilvánul Németh László részéről... Lesz-e reform.

²² **Huszár Tibor**: Beszélgetések, Magvető, Bp. 1983. 83. o.

A Szent István-féle államintegritásból logikusan következett az első világháború utáni revans vágy és irredenta politika, valamint a nem keresztény elutasítása, melyben olykor összekeveredett az ateista marxista és izraelita zsidó.²³

A kor talán legkényesebb, egyben legnagyobb indulatokat felkavaró problémája a revízió kérdése lett. Az érzelmeken túl tény az, hogy európai történelemben egyedül álló az a béke, melyben az ország 68%-át elcsatolja, s mind amellet a nemzet lakosságának 30%-át kiszakítják a nemzetből, akiknek a fele zárt etnikumú, a határok mentén lévő területeken élt.²⁴

Még az MKP is – amelyet nacionalizmussal a legkevésbé lehetett vádolni – a trianoni béke revíziója mellett foglal állást 1925. évi I. kongresszusán, igaz azt alávétve „a nemzetközi proletárforradalom ügyének”. A kommunisták az önrendelkezést követelték, a harmincas években levették a napirendről a revízió kérdését s inkább a szociális kérdésre koncentráltak.²⁵

A revízió ilyenén való megközelítése nem marxista irányból is megtörtént, más-más hangsúlyokkal, különböző célokkal, de mindegyikben közös a változtatás vágya, a „belső revízió” szükségletének felismerése. **Komlós Aladár** ezt a korszakot (1925–1932) a „nemzedéki tömörülés” jelzőjével látja el, mikorra teljesen feloszlott az „apokaliptikus kor” (1917–1925) gyors változásának reménye, az avantgarde a művészetben visszaszorult, az optimisták elvesztik hitüket és elkezdik a valóságot figyelembevéve kritikusan szemlélni és értékelni sorukat.

Jellemző jelensége a kornak, hogy a szlovenszko-i és erdélyi magyarság realizmusa hamarabb találja meg saját hangját: így a kolozsvári **Korunk** (1926), a szlovákiai **Sarló**, vagy a Prágai **Magyar Hírlap** köré csoportosult írók, kisebbségi hátrányaik ellenére hamarabb ocsúdtak fel. A kis Magyarországon a centrum is felfejleszti erőit. Megalakult a **Barta Miklós** társaság, s az ilyen ideológiai arculatot magának valló **Bajcsy-Zsilinszky Endre – Féja Géza Előőrse** is. Majd az európai társadalmi és szellemi alapkérdéseit felvető **Tanú** zárkózik fel, Németh László irányításával (1932). „A 20-as évek végére az irodalmi életünk, amely a magyar szellemi élet legérzékenyebb s talán legnagyobb tekintélyű nemzeti sorsot befolyásoló intézmény volt, dichotomizálódik, kettéágazik. Az irodalom az úgynevezett „új realizmus” jegyében egyesül, ugyanakkor az írói tábor világnézeti, ideológiai új formában kezd polarizálódni. Ennek egyik legfontosabb jelensége – jobb szó híján – népi mozgalomnak nevezett csoportosulás kialakulása. Az irodalmi életben felmerülő nemzedéki tömörülés jelszava a 20-as évektől a formálódó népi mozgalom jelszava.”²⁶

²³ **Unger Mátyás**: A történelmi tudat alakulása, Tankönyvkiadó, Bp. 1976. 87–99.o.

²⁴ Magyarország története (8) Akadémiai Könyvkiadó, Bp. 1976. 423.o.

²⁵ **Kővágó László**: MKP nemzetiségi politikája 1919-1945. Párttörténeti Közlemények, 1977/2.

²⁶ **Laczkó Miklós**: Válságok és választások, Gondolat, 1975. 20.o.

Főbb források:

Féja Géza: A Márciusi Front hiteles története Magyar Út 1941. április 10.

Féja Géza: Márciusi Front Válasz 1937. 9. sz.

Németh László: Lesz-e reform? Magyar Út 1935. ápr. 1.

A korszakot **Illyés Gyula** Pusztulás című írása nyitotta meg (1933), s ezzel kezdetét veszi azon korszak, amelyet a **népi – falumozgalom** korszakának nevezhetünk. Ezen mozgalom olyan bel- és külpolitikai környezetben jött létre, melyet olykor azonosítottak vele, vagy ahhoz hasonlítottak. Pedig elveik messze nem estek egybe a kor kifícamodott irányzataival. Józan realizmus jellemezte írásaikat, s az a küldetés-tudat, amelyet elkötelezve éreztek saját környezetük iránt. Ha végig tallózzuk a népi tábort, akkor tarka csokrot látunk, amely nem is csokor, inkább szétterült mező.

Szóhoz nehezen jutottak. A konszolidáció idején nem lehetett írni **a föld, a nyomor és más szociális-gazdasági kérdésekről**. Majd a világválság és a belpolitika változása, mi-ben számottevő értelmiségi elit nélkül a jobb megerősödött, s annak is egy szélsőséges változata került kormányra. Érdeke fűződött a feltörő, úgynevezett új középosztály megnyeréséhez. Ugyanakkor ez a fiatalság, szinte semmi támogató erő nélkül állott, illetve állott volna a közvélemény elé. 1934–1935-ös évek ezen útkeresések időszaka volt, ebben az időben a **Magyarország**, illetve **Zilahy** köré tömörültek: **Tamási Áron, Szabó László, Kodolányi, Illyés, Kerék Mihály, Németh László, Féja Géza**, ebben a lapban írtak, s kapcsolatot tartottak a főszerkesztővel.

Még az 1935. évi választások előtt Zilahy igyekezett ezt a csoportot, amelyet „Új Szellemi Frontnak” neveztek el, az akkori miniszterrel, aki reformernek minősítette magát, kapcsolatba hozni. A kapcsolat létrejött, de meg is szakadt, s ennek nem kis köze volt a Bajcsy-Zsilinszky Endre határozott opposíciójának a Gömbös-féle „reformeskedéssel” szemben. Ha ez a „szövetség” nem is lett hasznos, sőt kompromittáló volt is, egy időre a mozgalom betört a közvélemény színe elé. Mint Féja írja: „azoknak, akik utánunk jöttek, nem kellett ilyen hosszú, nehéz kapaszkodót megjárni, egyszerűen a nyomunkba léphettek.”²⁷

S vált ebből később a **Márciusi Front** mozgalma, (1937) amely nem volt politikus, mert nem vállalták a napi harcot, a konfrontációt, úgymint, ahogy azt Erdei, Kovács gondolta volt. Sajátos tényezők mozgatták ezeket a fiatalokat:

- A szellemi munkájukban függetlenségre törekedtek.
- Nem vállalkoztak a politikai munka napi feladataira, mert úgy vélték, az erejüket meghaladja.
- A polgári radikálisok idegenkedtek tőlük.
- A baloldali pártok nem igyekeztek kapcsolatba kerülni, részben a népi heterogenitás miatt.
- Az államhatalom képviselője tudatosan tartotta őket távol a baloldaltól és szórta szét a mozgalom tagjait.
- Maguk a résztvevők nem tartoztak egységes politikai csoporthoz, ők maguk sem kívánták megbontani pártalakítással a meglévő baloldali erejét.

A mindenkori helyzet analízisét adták, nem a szintézisét. Azt is csak kevesen, s azt sem politikusán. A tudomány, az irodalom érdekében feláldozták azt, amiben a tudomány az irodalom értelemet kap: a cselekvést. Ugyanakkor a lelkiismeretük nem viselhette el a felelősségvállalás nehéz terhét, nem találtak szövetségest, akivel ezt és az erőfeszítéseket

²⁷. **Féja Géza**: A Márciusi Front hiteles története Magyar Út 1941. ápr. 10.

megosztották volna. Ugyanakkor a magyar politika kivétel nélkül az alá-, fölérendeltség rendjére épített, teljességgel hiányzott belőle a szélesebb együttműködésre való készség.²⁸ E vertikális szerkezetben a pártok is (kivéve az SZDP-t, a Kisgazda és egynéhány más polgári pártot) csak jól szervezett érdekszövetségek voltak, mintsem korszerű, a politikai közgyakorlatnak megfelelő, azt szolgáló hatalmi képviselők.²⁹

Igy a mozgalomnak semmi objektív politikai bázisa nem volt, azon a szűk körű csoporton kívül, amelyet az új középosztály képviselt, s amelyhez csatlakozott az egyetemi ifjúság egy jó része. A politikai akaratképzés esélye csekély volt, a Márciusi Front, mint mozgalom társadalmi kiterjesztését az öröklött magyar társadalmi viszonyok nem tették lehetővé.

Magyar sorskérdések magyar sorsokban

A magyar sorskérdés megjelenése a magyar közgondolkodásban, nem kizárólag a két világháború közötti kor sajátossága – a nemzeti sors keresés és sors értékelés a reformáció óta kisebb nagyobb intenzitással a magyar szellemi élet napirendjén volt – a harmincas években azonban **a szociális kérdés** a népi írók nevéhez fűzhető társadalom megismerési mozgalom (falujáró mozgalmak, szociográfiák) egyik fő kérdésévé vált. Az első világháború előtti szociológiai kutatások módszerességéhez térnek vissza, a patetikus állnemzeti elemek nélkül, időnként sokkoló naturalizmussal mutatják be a népi élet valóságát, a kriminalitás és szélsőségek helyett adatokra, tényekre támaszkodó elemzésekre és értékelésekre vállalkoznak. **Megindul Magyarország felfedezése.**

A nép, a vidék bemutatása gyakorta olyan élményszerű és objektív, mint ha azt egy távoli utazó írná le, pedig több mű önmegfigyelő elemektől sem mentes. Magyarország felfedezése önmagunk jobb, igényesebb megismerésével kezdődött a harmincas évek legelején: „...nemzetiségeink elpártolása ... bizalmatlanná tette a magyarságot ... Nemzeti létünk egyik nagy lelki megrázkódtatásának nevezhetjük, amelynek következményei igen messze érnek, s igen soká fognak tartani. De hibául róhatjuk-e fel, hogy ... a magyarság befelé fordul, igenis, önmagából akar erőt meríteni?” „A védekezés első – s egységes – reflexe ez. Az volna baj, ha ez nem így történné.”³⁰ Ez a reflex nem kínai nagyfalak emelését proklamálja, egyfajta kívül kerülést javasol: „addig, míg csak magyar vagy, a magyarokat sem tudod becsülni...” „előbb persze magyarnak kell lenned. Ahhoz, hogy valamit felülmúlj, az első, hogy érd el. Más úgy kívül lenni valamin, hogy az ember már bent volt s úgy, hogy nem ment – nem mehetett, nem engedték – be.”³¹

Ezen megállapítás a létbenlévőség fontosságát emeli ki, s ezzel dialektikában a kívülkerülés, a kintlét fontossága is hangsúlyt kap: „Annak a személynek, aki elutasítja magá-

²⁸ **Féja Géza:** Magyar parasztpártot! Válasz 1936. 1.sz.

²⁹ **Gáspár Zoltán:** Konzervatív alkotmányreform vagy demokratikus átalakulás Szép Szó 1937. jún.

³⁰ **Illyés Gyula:** Itt élned kell. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1976. II. köt. (Magyarságunk és idegenségünk) 226.o.

³¹ u.o. 231. o.

tól a magától különböző csoportokat, valószínűleg igen beszűkült képe van a saját csoportjáról.”³³. A nemzeti lét megismerési folyamata csak akkor válhat eredményessé, ha tükrözheti a valóságot, ha ezt a dialektikát igyekszünk fenntartani.

A kor írástudói között, a felelősséget, az igazságot legkövetkezetesebben hangsúlyozó, s önmagának is aszketikusan megkövetelő író **Németh László** volt. Írói vonala, mi nem volt politikus, sajátos magyar utat vázolt föl. A kornak egyik legvitatottabb problémáját, a „**harmadik oldal**” útját, amelynek megalkotása során váteszi erővel jelzi előre a Trianont meghaladó katasztrófát.³⁴

A **magyar élet antinómiáiban** Németh László a magyar sorskérdéseket a következő problémákban látja: **a földkérdés, a zsidóság és a kapitalizmus, az elszakadt magyar-ság, a nemzedéki probléma, a felekezeti kérdés.**

A földkérdést a legégetőbb bajnak látja, amelyben **három millió ember szorul ki 1600 nagybirtokos miatt az ország egészéről.** Kis- vagy nagygazdaság vitájába nem keveredik. A föld eltartó képességét hangsúlyozza a profittal szemben, **racionalizáció helyett a gazdaságok humanizálását** keresi. Megállapítja, hogy a kisbirtok szerkezettel együtt, az **egykezés** mint életforma is elterjed, amiért nem is annyira az aránytalan birtokeloszlást teszi felelőssé, inkább az egész ország hanyatló közszellemiségét (s hivatkozik Illyés Pusztulás című írására).

Szükségesnek látja a gazdasági megoldás mellett a mezőgazdasági termelés minőségének javítását, felismeri az elmaradottság kulturális vonásait s a fölszámolásának fontosságát. A birtokviszonyok mellett a termelési struktúra átalakítását sürgeti. A termelést nem nagy gazdasági egységekben, a szántóföldi kultúrában látja megvalósíthatónak, hanem gyümölcsös, zöldség, állattartó, ipari növényeket termesztő kultúrák révén, úgynevezett **„kert Magyarországon”** képzei el. A modernebb gazdálkodásra való felkészülést, „munkahadseregben” látja megvalósíthatónak, ahol a felkészülés mellett a jövőendő falvak, utak, vízművek is felépülnek, majd az építőik foglalnak el az újonnan felépített falvakat.³⁵

A második antinómia **a zsidóság és a kapitalizmus** kérdése. Akár Szekfü, ő is negatívan szemléli a magyar kapitalizmus sajátosságát: a „magyar életerő megroppanásának egyik legsúlyosabb jele, hogy a kapitalizmus növekedési korszakába nem tudott belenőni, kapitalizmusát albérltetbe adta ki...”³⁶.

De ő ezt a két fogalmat szétválasztja, külön értékeli s jelöli ki a célokat a probléma feloldására. A kapitalizmus bírálatát és az ezzel kapcsolatos szocializmus képét a Nemzeti radikalizmus és Töredékek a reformból című fejezetben, cikkekben fejti ki. Lényege

³³. u.o. 120. o.

³⁴. **Illyés Gyula** magyarság és társadalom megismerés módszeréről írott gondolatai egybevágóan Allport etnocentrizmus kritikájával, miszerint az etnocentrizmus azon embereknek korlátozottsága: „akik saját csoport-hovatartozásukat csak a kerítés másik oldalára vetve tekintetüket, képesek meghatározni.”

³⁴. **Huszár Tibor**: Beszélgetések. Magvető, Bp. 1983. 150. o.

³⁵. **Németh László**: A minőség forradalma. Magyar Élet. Bp. 1940. IV. köt. (Mozgalom) Magyar élet antinómiái Nemzeti radikalizmus Töredékek a reformból c. fejezetek, cikkek.

³⁶. u.o. Magyar élet antinómiái

egy vállalkozó szocializmus, amelyben el kell különíteni a kis és nagyipart, amiben a tömeg (nagyipar) ipar nacionalizálása mellett a minőségi (kis) ipar szabadságát kell megenedni, a pénzügyi hitel-életet az államnak kell monopolizálnia, a kereskedelembe is az iparhoz hasonló eljárást céloz meg. Igyekszik a gazdasági életben olyan gátakat, korlátokat beépíteni, amelyek a kapitalista fejlődés anarchiáját kiküszöbölik. A tervgazdálkodást szorgalmazza, de a kisméretű gazdasági szektorokban a magánvállalkozást látja üdvösnak, amely ellene van a szocializmus falanszterének. Az államelmélete is tükrözi a különös szocializmusát, amelyben a sajátos fejlődésünknek megfelelően a decentralizációt kell követni. Ebben a haza nem elvontság: „Adjátok vissza az embernek a tájhazát, tudatosítások a körülmények és munka, a lélek és láthatárral kiöltet világ kapcsolatait. A haza így tapinthatóbb és szerethetőbb lesz.”³⁷.

Olyan korporatív politikai rendet vizionál, amely hazában a hatalmat megosztva uralják a kormányzati és önkormányzati szintek, valamint a dolgozók szakszervezetei is helyet kapnak a hatalomban, a törvényhozásban arányos a nemzeti és nemzetiségi, általános és helyi, állami és egyéni szabadság.

A zsidóság kérdését elválasztva a kapitalizmus kérdéséről, egyben elválasztotta a nemzeti haladást megakadályozó tényezőktől is. Nem ellenséget, hanem ellenfelet lát a zsidóságban, akikkel inkább versenyezni kell, semmiképpen leszorítani az értelmiségi pályákról, vagy korlátozni adminisztratív úton a jövőjüket: „Vannak csoportok Magyarországon, melyeket korlátok közt kell tartani, de mi tarthatja korlátok között, csak a magunk kiválósága.”³⁸

Egyik cikkében erről a kiválóságról, az arra való felkészülésről így ír a 48-as nemzedék felkészültségéről (Eötvös József, Deák Ferenc), európai gondolkodású politikusairól: „nézzék meg a Nemzeti Egység jelöltek listáját. Ki hinné, hogy egy darab papíron ilyen szépen elfér egy csatavesztés.”³⁹. Főntebb említettem az Új Szellemi Front, benne az írócsoport kiábrándulását, elhatárolódását a nemzeti radikalizmustól. Németh László is elhatárolódott a társadalmi kérdéseket fajimádattal kezelő csoportoktól. Ez a szerep is bizonyítja küldetésének két irányát, küzdött a fajiság dogmája, s egyben azon nyugati polgársággal kritikátlanul azonosuló szárny ellen is, amely minden európai eredmény szervesen beépítését szorgalmazta.⁴⁰

Az ő zsidópöre nem faji kérdés: „A faji gondolatra kell hát felesküdnünk? Ha a faj embertani fogalom: nem. Ha erkölcsi: igen. A népet többnyire tökéletlenül fedő élettani változat: nem lehet eszmény, a nép sorsához illő magatartás igen.”⁴¹. Ki képviseli „a nép sorsához illő magatartást”: az az új nemzedék, amelyet Németh az új értelmiségiben lát, kik

37. u.o. Nemzeti radikalizmus

38. u.o. Egy különítményes vallomása

39. **Németh László:** Lesz-e reform? Magyar Út 1935. ápr. 1.

40. **Ignótzus Pál:** Idegen gondolatok és intézmények. Szép Szó, 1937. jún. A cikk jól szemlélteti azt a polgári liberalizmust, mely minden nyugati civilizációs eredményt Igyekszik bevonni a magyar társadalom fejlődésének felgyorsításába.

41. **Németh László:** A minőség forradalma, Bp. Magyar Élet, 1940. IV. köt. (Mozgalom) Debreceni káté fejezete

a munkásság, parasztság soraiból rekrutálódnak és ezen osztályokkal (származás nélkül is) azonosulnak; az aki: „igazi magyar szellem fennhatóságát kulturális és sorskérdésekben elismeri”⁴².

Ez a szellem nem dünnögi fajiságát, inkább a néprétegek felé elkötelezett, az antikapitalista zsidóság felé pedig a kezét nyújtja.⁴³ A fajvédőknek pedig azt üzeni (1943-ban Szárszón a diszkriminációs zsidótörvényekre utalva): „Ha a helyzet az marad, ami 1937-ben volt: Magyarországon 30 év múlva nincs zsidókérdés: a zsidóság elillan fölfelé a gyermektelen jómód retortáin. S most itt van egy béke, amelynek ők lesznek a sugói, ők lehetnek a kinevezett megváltói is.”⁴⁴.

Annak ellenére, hogy a társadalmi haladás és a zsidóság kérdését elkülöníti, egyetlen hibája az, hogy ez az elkülönülés nem kap elég hangsúlyt abban a korban, melynek együttese nagy zajjal az „idegen és nem idegen” kérdésére hangszereli a nagy dobokat és harmonákat, s ebben szólal meg egy finom quinteket lefogó fuvola.

A magyar antinómiák harmadik pontja: **az elszakadt magyarság** kérdése: tükrözi a **belső revízió** programját. „A belső süllyedést és a külső közönyt egy revizionista láрма leplezett el, amelyet az itteniek meguntak, s az ottaniak megsínylettek.”⁴⁵. A revízió olyan megközelítést kap, melynek eredménye elsősorban befelé a társadalom egészében, mélyében hat, s majd fejlődése és eredményei után kifelé. „Magyarországnak egy külpolitikája van: a belpolitika. Kifelé hallgatni, befelé tenni: ezzel erősödünk meg kifelé is.”⁴⁶. Olyan szellemi szupremációjá lenne a magyarságnak, amely vonzalmat jelentene, a környezetére.⁴⁷ Elutasítja a külpolitika azon orientációját, amely a szomszédok ellen irányul. Szerinte minden ilyen orientáció vesztett. A cél a kert Magyarország, a vállalkozók hadserege, a szabad egyén, aki az állam felé tisztviselő, akit a köz küld ki feladata ellátására, de munkájában vállalkozó értelmiségiként tud gondolkodni. Új kultúra, agori szellem, idebent csinált külpolitika, idegenben élő magyarokkal való kapcsolattartás, a magyarság eszméjének megteremtése: „ha a magyarság eszme, akkor minden kisebbségi magyar egy apostol. Minek az apostola? Annak a jövő birodalmának ... ami az itt élő kis népek közös érdeke.”⁴⁸.

Minden, amit elérünk, csak magunk és általunk akart, érdemes szövetséggel lehet. Az elv a közép-európaiság, egyben a magyar hivatás sajátos megfogalmazása.⁴⁹ Németh László nemzedékének, a „negyedik nemzedéknek” sorsválasztó küldetését átérzi, s egyben „szorongó tájékozatlanság”-át és megosztottságát is látja. Ezen negyedik antinómia, **a nemzedéki kérdés**, kapcsán körvonalazódik tulajdonképpen a közeljövő székszeise,

42. **Németh László:** Kisebbségben. Első Kecskeméti Hírlap Kiadó, Bp.1939. 80. o.

43. **Németh László:** A minőség forradalma. Bp. Magyar Élet, 1940. IV. köt. (Mozgalom) Magyar élet antinómiái c. fejezet-cikk

44. **Németh László:** Szárszói beszéd. Szárszó 1943. Kossuth 1983. 221. o.

45. u.o. Lesz-e reform?

46. u.o. A Magyar Rádió feladatai

47. u.o. Töredékek a reformból

48. u.o. Töredékek a reformból

49. u.o. Lesz-e reform?

amely ugyan nem passzív hitevesztettség, de annak az embernek a szorongása, aki óriási erőket vet be a változás reményébe – s talán épp maximalizmusa miatt – a kor feladatát érzi oly súlyosnak, s a vállalkozó embert, a saját nemzedékét oly könnyűnek.

A korszak valóban súlyos gondokkal terhelt: Európában terjed a fasizmus eszméje és a náci hatalom mind több területet gyűr uralma alá. Közép-Kelet Európa népei áldatlan körülmények közt élnek, az „ezernyi fajta népbetegség” országai is megosztottak, gazdaságilag s egyéb érdekeik mentén egymásra utaltak, de mégis egymás ellen dolgoznak. Oroszországban a 30-as években tetőzik a politikai terror (1936., Kirov gyilkossága), kolhozosítás, humánkatasztrófa Ukrajnában.

Hazánk belső helyzete súlyos, a világgazdasági válság a belső agrárkérdést kiélezte, a középosztály is megcsínylette, már számukra is aktuálissá vált a változás, a „nép ügye”. („A háború utáni években a középosztályra a nép sorsához viszonyítva arany napok jártak, akkor nem volt kérdés neki a magyarság, a nép ügye.”⁵⁰ A munkásosztályra is nehéz megélhetési válságot hoztak a kora harmincas évek; munkanélküliséget, kevesebb keresetet. Budapesten sűrűsödtek a sztrájkok, a tüntetések.

A változás szükségességét egyre többen érezték, Németh aggódott, hogy a változás mennyire fogja szolgálni a nép, az ország ügyét, nem zavarják-e meg veszélyes mellékutak, csapdák, zsákutcák. Saját nemzedékéről így ír (épp a mellékutakon járókról, zsákutcákba lépőkről): „Nem csak a hatalmat szalasztották el, de saját szellemi kincseiket is átengedték a „gerontarchiának”, lendületük nem tudott helyet szorítani maguknak, s közös követelésük apró egyéni alkura foszlott szét.”⁵¹

Így volt, akit beszippantott az államigazgatás (Szabó Zoltán), vagy egy éles fordulttal radikalizálódott (Matolcsy Mátyás).⁵² A mellékutak és zsákutcák megosztották, felmorzsolták a népi mozgalmat. A támadások, a pártalapítás, a mozgalmak, a szövetséges keresés közbeni meghasonlások a tömörülést akadályozták meg. Mert nem csak a baloldali ideológusai nem vállalták a népiekkel való szövetséget, a népi mozgalmakon belül is voltak antiszocialisták, csoportok, akik elvből elhatárolták magukat a baloldaltól. Az újonnan feltárt tények is azt erősítik meg, hogy az uralkodó körök sajtó nyilvánossága egy tudatosan frakcionált mező volt. Dokumentálható, hogy például a harmincas években Az Est-lapok, a katolikus sajtóorgánumok, a Bethlen-csoportot képviselő 8 órás Újság, a **Kozma Miklós** által vezetett MTI egyaránt a felosztó mezőbe tartoztak. A hatalom által teremtett ellenzéki lapok, Az Est-lapok az ellenzéki hangvétel ellenére a fennálló rend legitimációját szolgálták. S az is dokumentálható, hogy megfelelő munkamegosztásban a népi irodalmat is felkarolták, hogy megosszák, elerőtlenítsék, vagy felszívják, s e tendencia hatványozottabban figyelhető meg az **Imrédy, Teleki és Bárdossy**-kormány időszakában.⁵³

Németh László nem tartozott a népi szárnyhoz, sem az urbánus vonalhoz, nem illeszkedett be a rendszerbe, de nem volt baloldali sem.

⁵⁰ **Illyés Gyula**: Itt lened kell. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1976. II. köt. 83. o.

⁵¹ **Németh László**: Aminőség forradalma, Magyar Élet, Bp. 1940. IV. köt. (Mozgalom) Magyar élet antinómiái

⁵² **Huszár Tibor**: Beszélgetés. Magvető Bp. 1983. 139.o.

⁵³ u.o. 242.o.

Látva az európai politikai áramlatok szélsőségeit, a belső társadalmi bajokat és e bajból való szélsőséges válaszok veszélyeit, figyelmeztet: „akár a német, akár az angol vagy az orosz koncepció győz, én azt másnak, mint a magyarság súlyos megpróbáltatásának elképzelni nem tudom. (...) Az az üdvösség, amellyel Európa fog megajándékozni nem lesz az, amely társadalmunk halk folyamataiban készül.”⁵⁴ A hazai történelmi műhely alkotása nem érvényesül egyértelműen akkor, ha „kívülről neveznek ki ránk „megváltókat”, s mint minden kinevezésnél, ennél is a protekció érvényesül: a dugaszban lévőkhöz az lesz „a povlavinik” akit a külföldön élő tanácsadók hazai sugalmazói a legalkalmasabbnak tartanak (...) Mondjuk-e, hogy ezek a tanácsadók – még a jóindulatúak is – keveset tudnak a magyarság valódi állapotáról, a rosszindulatúak pedig az ellen fognak fordulni, ami itt a bennszülöttek védelmére felépült, s az ő illetékességüket vitássá teszi.”⁵⁵ (Gondoljunk csak a népi kollégium sorsára a Rákosi korszakban!) A szárszói szavak – mint Kovács Imre mondja – : „szkepszise lefegyverző volt ... Németh nem volt elég történelmi és elég politikus...”

„Ha Németh László politikusabb lett volna, vagy akart volna lenni ott Szárszón, ... hogy hassa át az értelmiséget, legyen egy szélesebb bázisa az ellenállásnak ... ő azt nem tehette, mert föl kellett volna rúgnia a saját alapjait ...”⁵⁶

A magyar harmadik oldalt, nem kívánta a középosztály, sem a történelmi, sem a polgári. A földosztásról az úri osztály, az államosításról a polgári világ nem akart tudomást szerezni. A történelem vihara végül is mindkét félt kártalanítás nélkül kiforgatta jussából és felemésztette. **Veres Péter** rá jellemző vitalitással jellemzi a harmadik oldalt: „A történelmet egymásnak feszülő szélsőségek csinálják, s ezek bizony harcaikban és elvakult indulataikban nem igen hallgatják meg, hogy jaj kérem én csak a harmadik oldal voltam és nem tartozom az ellenfélhez. A tömegmozgalmak belső logikája: aki nincs velünk, az ellenünk van. Ez a politika ábécéje.”⁵⁷

Németh László belső lelkiismereti vallomást adott. Igazi érzékeny írói alkat. A 1848 utáni **Kemény Zsigmondhoz** hasonlatos, aki a klasszikus polgári fejlődéshez viszonyított elkésztettségéből vezeti le antinómiáit a polgárosodó Magyarországon. ⁵⁸

A **felekezeti kérdés**, az ötödik antinómiája, amelyen elsősorban nem az egyházak szerinti megosztottságot látja gondnak, hanem egy olyan hit hiányát, amelyben a magyarság sorskérdésében vívott harcot vállalja a hívő. A vallás mozgalmi jellegű „az egész életet alakító mozgalom... amely ha magyar nehézségekkel küzd is, egy általános megújulással akarja felülmúlni őket s a magyar eredmény ellenére is teljes emberi.”⁶⁰

Ez a vallás nem volt kötött dogma, intézményben szabályozott világnézet, hanem egy olyan hit, mely minden embert eltölt a feladat teljesítése közben. „Aki a magyar antinó-

⁵⁴ **Németh László:** Szárszói beszéd. Szárszó, 1943. Kossuth, 1983. 216.o.

⁵⁵ u.o. 218.o.

⁵⁶ **Huszár Tibor:** Beszélgetések. Magvető, Bp. 1983. 152.o.

⁵⁷ **Veres Péter:** Szárszó 1943. Kossuth 1983. Hozzászólása Németh László beszédéhez: 228.o.

⁵⁸ **Nyíri Kristóf:** A Monarchia szellemi életéről. Gondolat, Bp. 1980. 37.o.

⁶⁰ **Németh László.** A minőség forradalma. Magyar Élet, Bp. 1940. IV.köt. Magyar élet antinómiái c. fejezet-cikk

miák által a ránk diktált harcot vállalja, akár vallásos akár nem, csak vallásos ember lehet, az üdvösségét eljátszott nem értheti meg a harc nehézségeit.”⁶¹.

Magyar karakteorológia, múlt keresés

Lackó Miklós jegyzi meg, a magyar karakteorógiáról írott cikkében, hogy azon népek foglalkoznak karakter-alkotással, önkép-alkotással, akiknek a fejlődése nem töretlen, hányatott, kudarcokkal tarkított... szüksége van a bajok, nehézségek leküzdésére.⁶² A karakteorológia bármennyire is válság utáni útkeresés tünete, sőt kudarc utáni reflex, azért az észrevételeit nem lehet nem tudomásul venni.

Az európai kutatások s így a hazaiak is igaz gyakran elcsúsztak a fajiség kérdésébe, de magát mint tudományt nem szüntethették meg. Az empirikus kutatások folytatódtak a tengerentúlon, a kedélyek által kevésbé felvert területen. S ma itt is folytathatjuk higgadt „latinos” munkássággal, ezzel is jobban elősegítve, a történelem és a társaslélektan házasságát.

Allport az előítélet kutatása során, amiben azon okokat kereste, hogy milyen dinamikák és állapotok építik ki az egymás elleni sztereotípiákat, beállítódásokat különböző népek között, arra is felfigyelt, rendszerbe is foglalta, milyen valóságos, mérhető, statisztikailag kifejezhető különbségek léteznek. Így állapította meg a konformitás „J” görbét, a ritka nulla differenciálhányadost, az egymást átfedő normális eloszlási görbéket és a kategórikus differenciálhányadost.⁶³ A karakterikus jegyeket épp ez utóbbival mérhetjük, illetve olyan tulajdonságokat, gyakoriságot, amelyek bizonyos jellemjegyekre engednek következtetni. Ezek nem téveszthetők össze az adott társadalom bizonyos mozzanataival, következményeivel vagy általános emberi jellemzőkkel.

A kategórikus differenciálhányados alkalmazására jó példa **Farber** Angolok és amerikaiak című munkája, amelyben angol és amerikai hivatalnokokat szondáztak meg a következő feladattal: Fejezze be a következő mondatot: „Egy emberben azokat a tulajdonságokat csodálom ...”

Itt az amerikaiak harmada emelte ki azt a tulajdonságot, amellyel a környezetet az ember kiaknázza, míg az angoloknak csak töredéke említette ezt. Ők az önmaguk feletti uralmat emelték ki, ellentétben az amerikaiakkal, akik csekély számban említették meg ezt. Ebből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy az amerikaiak rámenősebbek, az angolok pedig fegyelmezettebbek. Azt mondhatjuk tehát, hogy több amerikai van, aki rámenősebb, s több angol, aki fegyelmezettebb, bár ez még így sem pontos, hisz a felmérés csak hivatalnokokat érintett, s lehet hogy ez nem valós még fenntartással sem. Folytathatnám a kifogások, a kizárások és óvatosságok további érveit. Ezt a példát csak azért említettem, hogy a téma nehézségét szemléltethessem, s nem annak lehetetlenségét bizonyítsam.

⁶¹. u.o. Magyar Élet antinómiái

⁶². **Lackó Miklós**: Bujdosó vagy szabadságszerető realista? – Viták a nemzeti jellemről. Kortárs 1985. 1.sz.

⁶³. **Allport, G.W.**: az előítélet. Gondolat, Bp. 1977. 157–171.o.

A háborúk közötti magyar karakteorológiát a publicisztikák uralták, nem támaszkodott felmérésekre alapozott kutatásokra, oly formában, mint az említett példa. A Három nemzedékkel bekerült a magyar gondolkörbe a karakteorológia: eklatánsan a nyugati és keleti magyar ellentétépár képében. Nyugatot Széchenyi jeleníti meg, aki a magyar bűnnökkel fertőzött Hunniával szemben a mérsékelt Pannoniát képviseli. Az alkat kérdése semleges dilemma, hisz ebben a felvetésben implicite ott van: az ország elmaradottságát lassan fejlődve, lépésről-lépésre kezelje, vagy robbanásszerűen, gyors változással, forradalmi mozgalmakkal rendezze át a társadalmát, életvilágát.

Így az alkat, karakter dilemmája és tematikus előtérbe kerülése a burkolt politikai közelítést is magában rejtette. Az ábrázolók nem mentesültek saját középosztályuk önábrázolásától sem, vagyis alárendelődtek a származásuk sajátos nézőpontjának, értékeinek.

Mint ez önön természetéből adódott: **Spengler** – írja Illyés, a nemzeti tudat oly jellemző kérdéséről: a nemzethalálról, nemzeti pesszimizmusról –, a német hanyatlást, nyilván vigasztalásul, az egész Nyugatra kiterjesztette. Nem a nemzetnek volt tartanivalója, hanem csak annak a rétegnek, amely akkortájt ezt az elnevezést egyedül magáénak vindikálta?⁶⁴ A kérdés lényeges pontra tapint, vagyis a nemzetalkat rajzok milyen társadalmi képet hordoznak valójában; azaz mit rejt a fecsegő felszín alatt szunnyadó mély? Mint látjuk majd, teljesen más képet rajzol a történelmi középosztály történelemrajza, s mást mutat a népiek etnográfiaira épülő nemzetképe.

Nemzetrajz történeti kitekintéssel

„Nincs még egy ország, amelynek himnusza büntudattal küszködnék, amely olyan komor és már-már reménytelen...”⁶⁵ vezeti be e sorokkal büntudat történetünk kis összefoglalását **Hankiss Elemér**.

Büntudatunknak – mint írja – régi, mondhatni tradicionális jelentősége van a magyar történelemben, különösen a szellem történetében. Állandó zaklatott életünk jeremiááiból fejlődött ki a következő gondolatsor: (kálvinista jeremiádák szerkezete) „szenvedünk, pusztulunk – Isten küldte ránk a szenvedést – mert bűnbe estünk – vezekelnünk kell bűneinkért – Isten majd visszafogad a maga kegyeibe – s egy jobb kor köszönt majd ránk –...”,⁶⁶ Ezen folyamat „üdv-történeti” eseménysor a szenvedést racionalizálja, elviselhetőbbé teszi a hívő számára. Szerinte a megújulás eszköze volt, mintegy állandó piszka hajtotta előre a nyomorult idők népét. A büntudat ápolásának egyik legtermékenyebb kora a reformkor volt – Szekfü Gyula a Három nemzedékben a magyar bűnök négyesét a következőkben látja: hiúság, szalmaláng, közrestség, irigység, vagy így: szalmaláng, széthúzás, patópáloskodás, csodavárás).

A Három nemzedékkel azonos népszerűségnek örvendett a két világháború között **Prohászka Lajos Vándor** és bujdosója, amelyből bűneink eredetét is megtudhatjuk.

⁶⁴. **Illyés Gyula**: Itt élnek kell. Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1976. I.köt. 281.o.

⁶⁵. **Hankiss Elemér**: Társadalmi csapdák. Diagnózisok. Magvető, Bp. 1983. 348.o.

⁶⁶. u.o. 349.o.

A szerző túllép a reformkor vagy a reformáció korszakán, visszarepíti olvasóját a „szittyá” korig, az eredeti bűnbeesés korába. A nemzeti jellemet az alábbi bűnös jellemvonásokkal illeti: **gyermekes, virtuskodó, érzelmes, elkárhozott**. A magyarok jellemét abból a tényből vezette le, hogy a gyepűben szerveződő magyarságunk, az amúgy is a Kárpátokkal védett medencében, túlságosan izolálódott, majd ez a szellem, mind belsővé vált „az a gyepűvonal mindinkább az egyénbe szorul vissza, kívüle csupa bizonytalanság, nem tudja kihez tartozik, így vált szellemi bujdosóvá saját hazájában”.⁶⁷ S lett pusztán csak szemlélő, hisz „a magyar sohasem képes valóságos szükségletinek megfelelően cselekedni”⁶⁸. inkább kesereg, csodát vár, sirva vigad. S mint ez teszi azért, mert a szabadságát félti, s mint egyre azt féltve – klasszikus tragédiák fordulatát fedezhetjük fel –, mind inkább függővé válik a tőle cselekvőbb és változni tudó karakterektől. A **vándortól**, aki ha helyezte szorul, akkor felkerekedik és szerencsét próbál, szemben a bujdosó magyarral, ki a földjének bujkáló rabja.⁶⁹ A bujdosó nehéz helyzetét képtelen saját erejéből megoldani, minden megoldást az idegenektől vár, remél, önbecsülés híján csak kapkod, apránként szétszórja kincseit, vétkes csodavárása sorvasztja tetterejét, s a küzdő erejét felemészti finitizmusa. Önön körein belül képtelen szolgálatra alárendelődsre, önzését nem veti alá saját közössége érdekének, a közösség szolidaritását nem ismeri.⁷⁰

A nemzettudat formálódásában nagy szerepet tulajdonít – Prohászka – a külső nyomásnak, s a folyamatos nemzeti ellenhatásnak.⁷¹ Jelentős szervező erőt lát a vallásban is – mint Szeckfü, de nem morális alapon – a szakrális állameszmében. A szent ágostoni karizmatikus állam eszméjét fedezi fel a Szent Korona állameszméjében. Így azonban, mint megállapítja, a „test és szellem” egysége ritka módon állt fel, s az országot rendszeresen bajok gyötörték, periférikus európaiságunkból eredően hiányérzetünk folyton nőtt, aminek forrása sohasem önmagunkból eredt, hanem a mással, az idegennel való összehasonlításból.⁷²

E folytonos hiányérzetből ered idegengyűlölete, csüggedtsége, tétlen ellenállása, kollektív bűntudata, pazarlása, hisz az alkotás nálunk a folyamatos újrakezdés, új kapcsolatkeresés, miközben elpazarlódik az alkotóerő, mint pazarolja a közössége őt – az alkotót is.⁷³

A vitalitása fanatizmusból ered, értelmessége a türelméből. Az utóbbi formájában példaként az erdélyi politikát említi (XVII-XVIII.sz.)⁷⁵ ez a türelmesség nem kiegyezés az erővel, hanem olyan „vitális tárgyilagosság” – amiben benne van a fanatizmus is, de az felfüggesztve az értelmesség érdekében: „a tárgyilagosságban a lélek mintegy föléje kerül az ellentéteknek, a türelemben viszont csak felfüggeszti őket.”⁷⁶

67. **Prohászka Lajos**: A vándor és bujdosó. Bp. 1936. 91.o.

68. u.o. 99.o. Lásd még: **Szvatkó Pál**: Magyarok a határon kívül. Szép Szó 1937.jun.

Vagy Makkai Sándor: Magyar fa sorsa. Kolozsvár 1927. Erdélyi Szépműves Céh, 30.o.

69. **Prohászka Lajos**: A vándor és bujdosó. Bp. 1936. 99.o.

70. u.o. 107.o. Lásd még: **Illyés Gyula**: Itt élned kell. Szépirodalmi Kiadó Bp. 1976. I.köt. (Magyarok) 209.o.

71. **Prohászka Lajos**: A vándor és bujdosó. Bp. 1936. 156.o.

72. u.o. 135.o.

73. u.o. 143.o.

75. (Lásd még: Az erdélyi politikáról **Hankiss Ágnesnek** olvasható tanulmánya: Kötétánc. Magvető, Bp. 1984. (Bethlen Gábor) 189-263.o.)

76. **Prohászka Lajos**: Vándor és bujdosó. Bp. 1936. 156.o.

A türelmesség mellett ilyen karaktervonás a humor is, amely hasonló dinamizmussal hat: „az állásfoglaló felfüggesztésével nem a világnak vagy a létnek, hanem csupán az adott lelki helyzetnek a megoldására törekszik.”⁷⁷.

Ezt a két utóbbi lelki tulajdonságot rendkívül fontosnak tartja a magyarság megmaradása szempontjából, bár germán eredetűnek véli: „a német Értelmesség a magyarságnak a legnagyobb olvasztója”,⁷⁸.

Magának a könyvnek a megkésettisége (hisz éveket váratott magára a kiadás), abszolút időtlensége, a 30-as évek derekán csak fokozta az ellene felkorbácsolt hullámokat. Az egyébként mélyen humanista, német klasszikus kultúrán felnevelkedett Prohászka műve politikai és ideológiai vita tárgya lett. A németellenesség, polgárit és népiest egyaránt szorongással töltött el. A náci térhódítás miatt politikai aktualitást látott a műben, egyfajta orientációs igényt.

A politikust, az irodalmi – a tudományos bírálatok sem kímélték: **Babits** így jellemzi – A vándor és bujdosó írójának gondolatmenetét: „Baj, hogy a magyar karakterről írván, ő maga nélkülözi a magyar realizmust és józanságot. A szavak és gondolatok elragadják... gondolkodása, a gondolatok fűzésének módja, sőt még a stílusa is inkább német, mint magyar.”⁷⁹.

Babits a magyar irodalmat idézi meg és mutatja be annak Janus-arcát. A nemzeti céljaink európaiak voltak, ugyanakkor irodalmi ábrázolásunk sokban hasonló a francia, vagy orosz ábrázoláshoz.⁸⁰ Vagyis az európai műveltség egy vérkeringés, amelybe mindenki belekapcsolódik saját nemzeti érzésével, eszméivel, céljaival. Ebben nem különíthető el tisztán az európaiság a nemzetitől, s ez vonatkozik a faji, nemzeti jelleg kérdésére is. **Kölcsöy** idézi: „Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak, Nyugati ég forró kebelem nem tette hideggé...” S mi maradt is a keletről hozottból, valószínűleg csak az maradhatott: „Aminek ez az itteni éghajlat kedvezett, amit ennek a tájnak benyomásai erősíteni tudtak.”⁸¹.

Babits is utána indul a „bujdosó” jellemének. Az út ugyanaz csak más következtetésekkel.

Nem cselekszünk, passzívak vagyunk – kérdésében a következőket fejt ki: „igen nem cselekszünk, de – hisz legnagyobb politikai teljesítményeink nem is cselekedetek! Legnagyobb cselekedete akárhányszor a cselekvéstől való tartózkodás!”⁸². Lomhák és mindenről lemaradunk? – igen: **Arany** idézi: „Nem dolgozom, csak ha valami hajt: Egyéb-
kor lusta mélabú temet...S nem tagadom meg a keleti fajt...” Ez a flegma, lusta mélabú,

⁷⁷. u.o. 158.o.

Jellemző a magyar kérdéskörre, hogy egy azon tulajdonságokat, mennyiféleképpen és milyen előjellel tudtak ellátni, mint a humorról (Mikszáth-ot mélyen elítélve, Tolnayt megasztalva) Szabó Dezső a következőket írja: „Így a napról-napra nehezebbé szövődő magyar tragédiából, a nemzet nagy termő rétegeinek pusztulásából ez a nagy bűvész kellemes likört csinált...”)

Szabó Dezső: A bánya mélye felé. Bp. 1940. Ludas Mátvás Kk. 14-16.o.

⁷⁸. u.o. 156.o.

⁷⁹. **Babits Mihály:** A magyar jellemről. Magvető, Bp. 1981. 18.o.

⁸⁰. u.o. 24-25.o.

⁸¹. u.o. 32.o.

⁸². u.o. 44.o.

szemlélődő jellem, mint ismeretes a legtámadottabb bűnünk volt, de nem folytonosságunk egyik eleme, kérdi Babits.

Mint ahogy zárkózottsága, finitizmusa, közjogi sérelempolitikája: A magyart csak a saját jogai és szabadsága érdekelték, és semmi más idegen elvek. De, „ha a koráramlat nemzeti sajátosságainak kedvezett, vagy nemzeti jogaink védelmében segíthetett, mélyebben is engedték magunkba hatolni, mint például a reformációt. De semminek a magyar nem adta át magát soha annyira, hogy a maga jogáról és igazságáról elfeledkezett volna. Jó példa erre **Pázmány Péter**, aki minden ellenreformációs buzgalma mellett is szükségesnek ítélte a protestáns Erdélyt, hogy „gallérunk alá ne pökjön” a német.”⁸³

Utolsóként, de külön fejezetes számban tárgyalja a morális szónoki képességünket. Szerinte szónoki, moralizáló, cselekvést beszéddel pótoló nép helyett inkább fantáziadús, túlradó szingazdagság jellemzi gondolkodását és alkotásait, ami megfelel a nyelv konkrétságának, képiességének.⁸⁴ Ennek köszönhetjük a „feltűnően nagy magas értékű irodalmat és művészetet”, s e „gazdag látványban”, kifejtett széles befogadóképességet, elsősorban Európa felé. Majd így foglalja össze mondanivalóját: „Realisztikus, józan nép vagyunk, ugyanakkor egy politikus jogrend őrei és eszmei bennlakói. Harcos és harcok „éthoszában” megedzett nép, s nemzeti létünket mégis mindig a harcok feladása s a bölcs politikai megalkuvás által biztosítjuk és visszük tovább. Szellemünk szemlélődő, közömbös és kétellyel teli, mindazonáltal igazi politikus nép vagyunk! Lelkifurdalásig menő szenvedélyes kitörésekre vezető vágy ég benne a cselekvés iránt. Viszont szemlélődő életformája egész lelki szerkezete cselekvés helyett az alkotásra utalják.”⁸⁵ Ezek az utolsó sorok intő sorai Jónás írójának, s egyben a legaktuálisabbak is. Mi lehet egy kis nép célja? Nem cselekedni, nem aktivizálódni, másokkal nem egy nótát fújni. „Számunkra hivatás lehet az opponálás és a passzív rezisztencia...” opponálunk azaz ellenállunk: az „idegen hatalmak” ellen, a „nyers erőszak” ellen, ki nem tűri az egyén szabadságát, a szemlélődés nyugalmát, az alkotás boldogságát. „A cselekvést mindinkább a nagy népek monopolizálják”, a kis népek feladata „őrizni a múltat és magában a világot”.

Ha egyben, vagy egymás után olvassuk A vándor és bujdosót a **Magyar jellemmel** ugyanazt az utat járjuk be, alig találunk bennük egymásnak ellentmondó állítást, csak a nézőpont, az értékelés más.⁸⁶

Szekfü Gyula, Prohászka Lajos, Babits Mihály, Karácsony Sándor ugyanazon jellemről mást-mást írnak, ami távolról sem manipuláció, sokkal inkább üzenet, annak a népnek, aki nagy nemzeti mivoltából kis nemzetté kényszeredett, s most az igazát keresi.

És hogyan? Hogyan lehetséges egy háború felé sodródó káoszban biztos pontokat találni, valahogy megélni egy újabb időt, lehető legkisebb áldozattal, a régi értékek megőrzésével újat alkotni, a nemzeti és egyetemes összhangját megteremteni? Miként az üzenetek programokká, az eszközök célokká váltak. Azt hogy „mi a magyar?” egyben azt is tartalmazza, mi az ember?

⁸³ u.o. 56–58.o.

⁸⁴ u.o. 65.o.

⁸⁵ u.o. 69.o.

⁸⁶ u.o. 51.o.

Mi a magyar?

Erre a kérdésre két értékelhető válasz született: Karácsony Sándoré és Illyés Gyuláé.

Illyés: „Egy-egy népet nem a testi hasonlóság, hanem a közös múlt, a hasonló gond, az egy haza levegője egyesít s választ el egy más múltú és más jellegű néptől. Magyar az, akinek a nyelve és esze magyarul forog.”⁸⁷

Karácsony: „Magyarnak lenni a lélek dolga és sajátos feladatunk következménye...⁸⁸ lélek dolgának látjuk a magyarságot, nem materiális ok anyagszerű fokozatának... mi az, ami magyar? ... A nyelv. De még ez sem a maga teljes egészében...”⁸⁹

Most lássuk, milyen „sajátos feladatunk” a magyarság? Karácsony magyarságképét a dialektikának az a rugalmas logikája jellemzi, mely a folyamatokat igyekszik megfogni, s nem állapotokat értékelni. Különösen óv a projekciótól, a múltba való visszavetítéstől, aminek eredményeképp régi eseményeket mai alkati képpel igyekszünk racionalizálni, s így a történelmet is egyben direkten aktualizálni. Hangsúlyozza az alkati fejlődésében a funkciók és funkcionáló körülmények fontosságát, nem kezeli mereven a Kelet-Nyugat ellentétét, nem ítéli el a magyar bűnöket, hangsúlyozza a természetességre való törekvést, az önmagunk megtalálását.

A „magyar lélek nem a magyar vér ritmusa, hanem a magyar életközösség munkamód-szere. Ez a közösség – írja – egy közös vállalkozás feladatainak az elvégzése, amelyet csak azoknak a társaslelki funkcióknak az elvégzésével lehet megoldani, amely funkciók ebben a közösségben eddig is működtek.”⁹⁰ Ő a legegységelműbben utasítja el a fajiságot, s teszi érthetőbbé és tudományossá, akkori mércévé a humanizmus előtt a magyarságot. „A magyarrá tételnek egyetlen előfeltétele van, s az nem materiális. Nem ... átöröklött adottsága. Nem is ... külső körülményeinek egyéniségformáló ereje... Mert mindig a vállalkozás parancsol, sohasem a földrajz és történelem, tehát a vállalkozás tér és idővonatkozása.”⁹¹

Vállalkozás a köztes tér és idő átmeneti csatornájában, miben magában a nemzetben is a nyugatias szofokrácia (a produktív értelmiségi), mely tudatosan vállalja a közösséget, ellenben a nép ösztönös vállalásával, de nem képes gyökeret verni a népi erőkből, részben idegensége miatt, „de ez nem tragédia, hanem adottság. Tragédia az lenne, ha ezt az adottságot túlhordanánk.”⁹² A bajok okának, ebben a kérdésben, a középosztály tétovaságát, sőt negativságát emeli ki. Nem közvetít lefelé megfelelő hatásokat, ugyanakkor a szofokráciát se táplálja alulról népi erőkből. Egyfajta vérrög az artériában, s ez a stagnálás nem sokáig állhat fenn. A megoldás az adott feladat és valós körülmények teljes felkutatását igényli, s azokhoz kell igazodni az oktatási rendszerben, a településpolitikában.

Karácsony Sándor gondolatvilága szigorúan egységes rendszer, szigorú logikával építkezik, s az nemzetrájt alkotó személyek között lélektani megalapozottsággal is bír. Ezt a szemléletet a magyar gondolkodás, jellem rekonstrukciójában is felhasználja.

⁸⁷ **Illyés Gyula:** Itt élned kell. Szépirodalmi Kiadó. II. köt. 63.o.

⁸⁸ **Karácsony Sándor:** A magyar észjárás. Magvető Bp. 1985. 377.o.

⁸⁹ u.o. 42–43.o.

⁹⁰ u.o. 380.o.

⁹¹ u.o. 383.o.

⁹² u.o. 386.o.

A nyelvet nem csak mint beszéd és írás útján terjedő kommunikációként értelmezi, hanem kitágítja más kifejezési módokra is (nyelv mint kultúrahordozó), s azzal analógiákat hoz létre, így a zene területe is otthonos számára.

Bartók magyar zene ismérveit párhuzamba állítja⁹³, mintegy mellérendeli az ő magyar nyelvi ismérveivel:

a magyar kiejtés-artikuláció – izeometrikus dallamsor
parataxis-mellérendelés – parlandó rubató
szemléletesség-primitívség – pentaton hangsor

Ugyanígyen párhuzamok fedezhetők fel **Kodály** munkásságával is, mint ahogy a kortársa a művészet és nép kapcsolatáról írja: „Mély gyökerű művészet csak akkor keletkezik, ha milliók éreznek és gondolnak egyformán, s ezt egyeseknek sikerül kifejezni: a magára hagyott művész olyan, mint a vezér sereg nélkül...”⁹⁴. Nem különben a magára hagyott tudós vagy tudomány, ami nem válik fokozatosan közkultúrává, s nem lesz meg a lent és fönt között az áramlás. „Van sajátos magyar kultúra. Van ennek a kultúrának potens és teljes értékű nyelve. Ennek a nyelvnek törvényszerűségeiben mozogva, bármely pillanatban lehetséges számunkra ugyanaz megújulás a kultúra egész területén, amely a zene világában már – és éppen a jelenben – végbe is ment.”⁹⁵.

Ettől szervesebben a népi kultúrát nem lehet beépíteni a kultúra nagy áramába, amelyben a nép nemcsak kap kultúrát, de ad is. Ez a parataxis bár szükséges volt, sohasem létezett. Ami igyekezet volt irányában, az is elsorvadt, nehogy más illetékességeket vitássá tegyen.

Nem található ilyen szigorú rendszer Illyés írásaiban. Ő hatásos, mély lelkületű író. A magyar jellem kérdését másképp közelíti, nem tudományos totális rendszerben, hanem részletekben, látszólag összefüggéstelenül, morális eszközökkel. „A magyar az, aki bátran szembenéz a nép bajaival: a nemzet fejlődésének akadályaiival. Aki a szabadságot minden téren meg akarja valósítani. Aki a népnek műveltséget, egészséget, jólétet akar... Aki egy nyomorult, éhező vagy jogfosztott láttán saját magát is sértve érzi, magyar mivoltában... A magyar az ... amit a tökéletes emberről gondolunk.”⁹⁶. Írja, a magyarság népi szociális kérdésére téve a hangsúlyt, s ezt a népet nem pusztán alkati vizsgálódás tárgyának látva megállapítja: „A nemzet ismertető és csábító jegyei számomra erkölcsi ismertető jegyek nélkül csak fájdalmasak.”⁹⁷.

S ezt a fájdalmat mind többen adják közre, s viszik a nemzeti kérdéseink középpontjába. Illyés a szociális kérdés legkövetkezetesebb s legkorábbi szószólója. A **Pusztulás** című műve egy korszakot nyitott meg. De egész embersége, magyarsága mellett lelkében ott volt az egyetemes irodalom és a magyar irodalom belső egysége, harmóniája is. Az európaiság és magyarság ilyen egysége meghatározta saját s a haladó környezetének, a népieknek világát. „Illyés népiségét” nem lehet elképzelni nyugati műveltség nélkül, viszont

⁹³. u.o. 322–330.o.

⁹⁴. **Kodály Zoltán**: Magyarság a zenében. Magvető, Bp. 1984. 50.o.

⁹⁵. **Karácsony Sándor**: A magyar észjárás. Magvető, Bp. 1985. 330.o.

⁹⁶. **Illyés Gyula**: Itt élnék kell. Szépirodalmi Kk. Bp. 1976. II. köt. 74.o.

⁹⁷. u.o. 84.o.

a latin és francia ingerekre magyar hagyománnyal felel,”⁹⁸, írja róla a magyar klasszika nagy kutatója Németh László.

Közismert, a 30-as évek vitáiból mindig kiemelik a népi urbánus vitát, mint afféle extra kontrapontot, amiben a középosztály megosztottságát lehet szemléltetni. A középosztály valóban megosztott volt, de nem az irodalminak álcázott vitában, hanem inkább a fejlődés mikéntjében. E kérdésben ötven év után is parázs viták alakulnak ki, no nem nagy mértetekben csak afféle csendes filológiai tea délutánokon, kevésbé a közvélemény csendjét, emésztését zavarva széles orgánumban.

A fő kérdés a népi és urbánus vitakörben a fejlődés, a haladás két szélsősége közötti eltérés megítélése volt. Mint a „szerves fejlődés” kontra „radikális fejlődés” problematikája. Ebbe a kérdéskomplexumba belefért a paraszt és munkás és polgár nézőpontjainak ellentéte is, hisz a paraszti élet zsákutcájából a népiek olyan kivezetőket találtak, amelyek kikerültek a proletarizálódást is, de a polgárosodás individuális jellegét is. Az tény, hogy ebben a kérdésben maguk a népiesek sem voltak egységesek, hisz Veres Péter a régi közösségek megmaradását kívánta volna, míg Erdei Ferenc elvetette azt. A paraszti élet zsákutcaiból a kivezető utat megtalálták, de azt nem minden surlódás nélkül tudták nemzeti céllá megfogalmazni.

A népi mozgalom a paraszti nemzeti úttal vagy parasztszocializmussal, a történelmi rend és polgári középosztály ellenállásával nem is számolva, már az akkori balos ellenzéken belül is jelentős ellenállást váltott ki. A két háború közötti kor ellenzékének társadalmi bázisa a polgári középosztály volt, mely származása révén sosem tudott beolvadni teljesen a hagyományos rendi középosztályba, ezért vagy nyugati sznob, vagy a konzervatív oldalhoz húzó, polgári radikális lesz. Az előbbieket kapcsolatát a népies származással Erdei a következőképpen jellemzi: „... addig a pontig érzett rokonszenvet, ameddig az erőben csak az agrárviszonyok kérdését hánytorgatta...” – tehette is, hisz az érdekét kevésbé érintette – „... amikor (azonban a népi mozgalom) általánosabb radikalizmusnak adott hangot, urbánus világ fordult vele szembe, és a magas eszmék ellen való reakciónak látta a törekvéseit.”⁹⁹.

Az a népi mozgalom, amely zászlójjára tűzte az új paraszt-felszabadítás mellett az új középosztály megteremtését, elsősorban a munkásság, a parasztság soraiból, mindamellett jó-maga is népi eredetű volt, de ami legfőbb ellenszenv volt, hogy magyarsága is hangsúlyt kapott, ezt a hangsúlyt nem a népiek hangszerelték, hanem a szélsőjobb, amely a szociális bajokat kivetítette nemzetiségi kérdéssé, vagy transzformálta faji kérdéssé, szimpla demagógiává. „Minden nemzeti aggodalom, amely az egész folyamatban a magyar faj háttérbeszórulását látta lényegesnek, de ugyanakkor a magyar nép teljes föltszabadulásának a társadalmi tartalmát nem gondolta radikálisan végig, óhatatlanul odavezetett, hogy örülnie kellett mindenféle hatalmi és arányszámbeli változásnak, mely német vagy zsidó származásúakkal szemben a magyar származásúakat juttatta előnybe.”¹⁰⁰. (Bibó István)

⁹⁸, Németh László: A minőség forradalma. Magyar Élet, Bp. 1940. III.köt. 116.o.

⁹⁹. Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két világháború között. Valóság, 1976. 4–5. sz. vagy: A magyar társadalom, Akadémiai K. Bp. 1980. 340.o.

¹⁰⁰. Bibó István: Eltorzult magyar alkat, zsákutcsa magyar történelem. Válasz, 1946. 2.sz.

Ez az egész faji torzulás, zajosság korábbi keletű, a bajok oka a konszolidációs időszak elejére tevődik. Amikor a politikai mozgalmakat Bethlenék korlátozták, s így akartuk ellenére később a vidék mintegy prédájává vált a szélsőséges irányzatoknak, amelyeknek célja a parasztság lesz. Ennek a zűrzavarnak apró epizódja, hogy Verest Révai fasisztának, Matolcsy pedig internacionalistának bélyegezte meg.¹⁰¹ A szélsőségesek által keltett zűrzavar mellett maguk a népieknek egy része is keltett félreértést, mint Sinka, Erdélyi, Szabó Pál. Kovács Imre így nyilatkozik erről: „...bizony mondtak olyanokat, amiket nem kellett volna mondani. – s folytatja – azaz érzésem, hogy ezeknek az antiszemitizmusa az egész népi irodalomra ráborult. Már az urbánusok felől. Az hitték, hogy ezek csak kimondják azt, amit mi nem akarunk kimondani, vagy nem tudunk kimondani.

Természetesen ugyanakkor ez a társaság, mivel ők inkább zsidók voltak és hallatlanul intelligensek, entellektüelek, olvasottak, több nyelven beszéltek, szóval bennük pedig láttak egy olyan fajta kozmopolitizmust, hogy nem értik a magyar kérdést, nem értik a parasztságot.”¹⁰²

Tudvalevő maga a népi szárny is sokirányú, tudatosan szétforgácsolt mozgalom. A középosztály már a polgári, is fenntartással fogadja, de vannak tekintélyes kivételek, mint **Sárközi, Cserépfalvi**, akik nem fogadták előítélettel a népieket. S végül is közönséget rajtuk keresztül kapnak. Valamint a Szekfü által szerkesztett Magyar Szemlén, a **Pap Béla** vezette Magyar Út is jelentős újságja volt a népi vonulatnak, valamint kisebb próbálkozások is említést érdemelnek, mint a Tanú és a Híd, a 30-as években.

Jelentősen elvegyült a szellemi életben, sosem volt egységes de korszakossága, a történelmi gyökerektől a máig való tájékozódásának igénye jellemezte, s ez az igény féltő gonddal óvta a történelmi értékeinket, mint a népi kultúrát, de egyben sürgetően, radikálisan támadta a társadalom, avitt rendszerét, intézményeit, elosztási rendszerét stb. Mindezek ellenére óvatosság jellemezte őket, az a veszteségtudat terhe, amit minden új követője magán érez a vállalkozás súlyaként.

Jellemezte ezt a mozgalmat némi félsz, a felkészületlenség félsze, az amatőrség s így a napi politikától való elzárkózás igénye, egyfajta tehetetlenség, belső súly, a vállalás nehézsége, a felelősség, s egyben annak az érzése, hogy amire támaszkodnak (parasztság), nem szilárd talaj, nem elég szervezett, nem elég mozgékony.¹⁰³ De a munkás-paraszt szövetségben sem láttak – mint Féja – elég biztosítékot. „nem tudom elképzelni, hogy

¹⁰¹. **Révai József:** Marxizmus, népiség, magyarság. Bp. 1949. Szikra 3. Kiadás.

„A népiesek a fasiszta faji mítoszt nem veszik át. De a parasztságról vallott felfogásukban van egy csepp abból a vérből is, amelyet a fasizmus kotyvaszt a faji öntudat más szóval a faji gyűlölet mesterséges terjesztésével” – továbbá – „Veres Péter az, aki a népiesek közül a leginkább került a fajelmélet lejtőjére, ő alkotta meg a „fajtestvéri szeretet” szörnyeteges fogalmát” (306.o.) Majd az „objektív logikára” hivatkozva elítéli Verest a Népszava 1938. ápr. 24-i cikkében írt: Hát a parasztsággal mi lesz?

Matolcsy Mátyás pedig ezt írja Veresről, illetve kérdi tőle: „Internacionalista, vagy nacionalista? Faji alapon áll, vagy a történelmi materializmus hibás osztálytörekvéseit vallja magának.”

Matolcsy Mátyás: Pár szó Veres Péterhez. Magyarság Útja 1939. jan. 4.

¹⁰². **Huszár Tibor:** Beszélgetések, Magvető, Bp. 1983. 172.o.

¹⁰³. **Erdei Ferenc:** A magyar társadalom. Akadémiai Kiadó. Bp. 1980. 254–275.o. (A paraszt társadalom c. tanulmány)

győzelem esetén a parasztság olyan mértékben ki tudja használni győzelmét, mint a gazdaságilag, politikailag jobban szervezett ipari munkás.”¹⁰⁴ A polgári radikálisok hibája, hogy hagyták elvonulni a népies mozgalmat maguk előtt, s a művelődéspolitikai jogos igényeiből, faji kérdést kreáltak.

Ha mint mozgalmat tekintjük a népieket, akkor valóban elvonult az urbánus szárny mellett, de ha a személyeket, akkor már nem egyértelmű.¹⁰⁵

A tényeket ismerve, a két pólus nem ellentétes irányú, de összeférhetetlen. Más a szemléletük s ebből következőek az okfeltárásuk és a mód, ahogy a történésekre reagáltak.

Irodalom

Allport, G.W.: Az előítélet. Gondolat, Bp. 1977.

Babits Mihály: A magyar jellemről. Magvető, Bp. 1981.

Bartók Béla: A népzénéről. Magvető, Bp. 1981.

Boldizsár Iván: Szülőföldünk Európa. Szépírdalmi Kiadó, Bp. 1985.

Böloni György: Egy forradalmi nemzedék. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1982.

Bözödi György: Székely bánja. Magvető, Bp. 1985.

Dobossy László: Előítéletek ellen. Magvető, Bp. 1985.

Erdei Ferenc: A magyar társadalomról. Akadémiai Kiadó, Bp. 1980.

Fábry Zoltán: Összegyűjtött írásai. Madách, Bp. 1980. I-IV. köt.

Féja Géza: Magyar haláltánc. Szépirodalmi Kiadó, Bp. 1984.

Fél évszázad két évtizede 1930–1950. (Művelődéstörténeti szemelvény-gyűjtemény) Múzsák, 1985.

Fülep Lajos: A magyarság pusztulása. Magvető, Bp. 1984.

Gombos Gyula: Hozzászólás az asszimilációs vitához. Magyar Élet, 1939. szept.

Greza Ferenc: Németh László háborús korszaka (1938-1944) Szépirodalmi K. Bp. 1985.

Hanák Péter: Jászi Oszkár dunai patriotizmusa. Magvető, Bp. 1985.

Hankiss Ágnes: Kötéltác. Magvető, Bp. 1984.

Hankiss Elemér: Társadalmi csapdák. Diagnózisok. Magvető, Bp. 1983.

Huszár Tibor: Beszélgetések. Magvető, Bp. 1983.

Huszár Tibor: Történelem és szociológia. (A cselekvő ember nyomában) Magvető, 1979.

Illyés Gyula: Itt élned kell. Szépirodalmi K. 1976.

Jócsik Lajos: Felvidéki pesszimizmus. Magyar Út 1940. ápr. 11.

Jászi Oszkár: Magyar kálvária, magyar feltámadás. Bécsi Magyar Kiadó, 1920.

Jászi Oszkár: A Habsburg-monarchia felbomlása. Gondolat, 1982.

Juhász Gyula: Uralkodó eszmék Magyarországon 1939. 1944. Kossuth, 1985.

Karácsony Sándor: A magyar észjárás. Magvető, 1985.

Károlyi Mihály: Hit illúziók nélkül. Európa, 1982.

Keresztúri Dezső: A magyar önismeret útja. Magvető, 1985.

Keresztúri Dezső: Helyünk a világban. Szépirodalmi K. 1984. A két világháború közötti Magyarország. Kossuth, 1984. (vélemények viták)

¹⁰⁴ **Féja Géza:** A parasztság és az ipari munkásság szövetkezése. Magyar Út, 1941.okt.23.

¹⁰⁵ Lásd: **Illyés** a Nyugathoz, **Kovács** a Magyar Szemléhez, **Féja** a Magyarországhoz, **Veres** a SZDP-hez stb. is tartozik.

- Kodolányi János:** Búcsúnk Dévénytől. Magyar Út, 1938.dec.8.
- Kortársak Bajcsy-Zsilinszky Endréről.** Magvető, 1984.
- Kovács Imre: A miskolci beszéd margójára. Magyar Út, 1941.jan.23. Dunántúl Erdély sorsán (I–II.) Magyar Út 1936.nov.1-nov.15. Néma forradalom a Tiszántúlon. Válasz, 1936.márc. Demokrácia útja Magyarországon. Válasz, 1946.
- Lackó Miklós:** Válságok és választások. Gondolat, 1975.
- Lackó Miklós:** Bujdosó vagy szabadság szerető realista – Viták a nemzeti jellemről. Kortárs, 1985. 1.sz. Magyarország története, (8)1918-1945 Akadémiai K. 1976.
- Makkai Sándor:** Magyar fa sorsa (a vándor Ady költészete) Erdélyi Szépműves Céh, Kolozsvár, 1927.
- Méliusz József:** Sors és jelkép. Szépirodalmi Könyvkiadó. 1983.
- Mesterházi Lajos:** A hazafiság logikája. Magvető, 1983. Visszaemlékezések. Szépirodalmi K. 1984.
- Móra Ferenc:** A magyar paraszt. Magvető, 1985.
- Nagy Imre:** Ahogy a Csíkba megérkeztem (önéletrajzi írások) Európa, 1983.
- Németh László:** Kisebbségben. Első Kecskeméti Hírlap Kiadó Bp. 1939. A minőség forradalma. Magyar Élet, 1940. Lesz-e reform? Magyar Út, 1935.ápr.1.
- Nyíri Kristóf:** A Monarchia szellemi életéről. Gondolat, 1980.
- Pethő Sándor:** Egy kis nép nagy gondjai (publicisztikai írások) Magvető, 1985.
- Prohászka Lajos:** A vándor és bujdosó. Bp. 1936.
- Révai József:** Marxizmus, népiség, magyarság. Szikra, 1949. 3.kiadás
- Szabó Dezső:** Ady. Magvető, 1982. A bánya mélye felé: (A magyar nihilizmus, A magyar öntudat) Ludas Mátvás Bp. 1940.
- Szalatnai Rezső:** Két hazában egy igazsággal. Magvető, 1982.
- Szárny György:** A tábornok. Magvető, 1984. Történelem jelenidőben. Magvető, 1984. Szárszó, 1943. Kossuth, 1983.
- Szekfü Gyula:** Három nemzedék. Bécsi Magyar Kiadó, 1920. Forradalom után. Gondolat, 1983.
- Szücs Jenő:** Vázlatok Európa három történeti régiójáról. Magvető, 1983.
- Tamási Áron:** Jégtörő gondolatok (útirajzok, esszék) Szépirodalmi K. 1982.
- Unger Mátvás:** A történelmi tudat alakulása. Tankönyvkiadó, 1976.
- Zsidókérdés** Asszimiláció Antiszemitizmus. Gondolat 1984.
- Zsidókérdés** Kelet- és Közép-Európában. Eötvös Lóránt Tudományegyetem, Tudományos Szocializmus Tanszék, Bp. 1985.

Feldolgozott napilapok, folyóiratok és hetilapok

- Korunk, Kolozsvár (szerkesztette: Gaál Gábor, indult: 1926)
- Előrs, (szerkesztették: Féja Géza, Bajcsy-Zsilinszky Endre)
- Magyarország (különös tekintettel Zilahy szerkesztése alatt)
- Magyar Út (1935–1944-ig)
- Magyar Élet (1939–1944-ig)
- Válasz (különös tekintettel Sárközi György és Illyés Gyula szerkesztői korszakára)
- Szabad Szó (1939–)
- Szép Szó (Ignotusz Pál szerkesztői munkája József Attilával)
- Tanú (Németh László szerkesztette)

Híd (Kovács Imre szerkesztette)
Népszava
Magyar Nemzet (Pethő sándor publicisztikái)
Magyar Szemle (1933–1937)
Magyarság Tudomány (Szekfü Gyula szerkesztésében)
Magyar Csillag (Illyés Gyula szerkesztésében)
Gondolat
Szocializmus
100%